

KISS-KOZMA GEORGINA – SZÉKELY LEVENTE

DEMOGRÁFIAI FÉLELMEINK: GLOBÁLIS NÉPESSÉGGROBBANÁS VAGY FOGYÓ, ELŐREGEDŐ NÉPESSÉG?

A mögöttünk álló évtizedekben Európának számos kihívással kellett szembenéznie, legyen szó gazdasági, migrációs, háborús, pandémiás válsághelyzetekről, vagy akár a digitális technológia tektonikus változásokat előidéző kríziséről. Azonban az összes válság közül hosszú távon az emberiség egyik legmeghatározóbb és legkomplexebb válságát a népesedési folyamatok, s azok következményei jelentik.

Ha vetünk egy pillantást Európa demográfiai átmenetére, akkor láthatjuk, hogy a termékenység jellemzően elmarad attól a kritikus szinttől, amely a népesség reprodukciójához szükséges volna. Ha viszont valaki azt gondolja, hogy ez csupán az előregedő kontinens problémája, téved. Az ENSZ legutóbbi jelentése szerint ugyanis globális szinten a nők ma átlagosan egy gyermekkel kevesebbet szülnek, mint 1990 körül, ami azt jelenti, hogy a teljes termékenységi arányszám egy nőre becsült értéke 2,25 körüli szinten van. Továbbá a teljes termékenységi arányszám a világ országainak több mint a felében már a reprodukciós szint alatt van. Vagyis minden ország számára meghatározó jelentőségű a demográfiai helyzetének figyelemmel kísérése, valamint a változások negatív következményeit ellensúlyozni képes szakpolitikák kialakítása. Magyarország helyzete azonban ennél különlegesebb, hiszen ahogy Magyarország Alaptörvénye a Nemzeti hitvallásban is fogalmaz, felelősséggel tartozunk minden magyarért, s „Ígérjük, hogy megőrizzük az elmúlt évszázad viharaiban részekre szakadt nemzetünk szellemi és lelki egységét”. Ezért nem pusztán hazánk területén, hanem a külföldi régióban élő magyarok népesedési folyamatai is kiemelt fontossággal bírnak az ország számára.

Azonban ahhoz, hogy megértsük hazánkban, a Kárpát-medencében, valamint az Európában zajló demográfiai folyamatokat, először a globális trendeket kell megvizsgálnunk.

Elméleti háttér: a klasszikus és a második demográfiai átmenet elméletei

A termékenység alakulásával kapcsolatos széles körű hazai és nemzetközi vizsgálatokat tekintve arra a következtetésre juthatunk, hogy a termékenység változásának teljes körű, átfogó magyarázata szinte lehetetlen feladat. Van de Kaa (1996) például a *Population Studies* folyóiratban publikált termékenységi kutatások rendszerezéséről szóló tanulmányában több, többnyire egymással is versenyben álló irányzatot vázolt fel, amelyek a termékenység alakulása mögötti okok magyarázatának igényével léptek fel. Ezen Van de Kaa által „rögzített narratívákként” leírt elméleti irányzatok, kutatási erőfeszítések közé sorolhatók többek között a klasszikus vagy kezdeti „elbeszélések”, vagyis a természetes termékenység elméletei; a termékenységi magatartás gazdasági narratívái; a termékenység és a halandóság kapcsolatát vizsgáló elméletek; a termékenységi magatartás társadalmi elbeszélései, úgymint a családok szerepének változását középpontba állító elméletek és a gyermekek értékének pszichológiai elméletei; illetve az innováció, az ideák és a kultúra változásának narratívái. Van de Kaa megjegyzi, hogy nehéz volna és bizonyos tekintetben észszerűtlen is egy olyan termékenységi elmélet megalkotására törekedni, amely minden régióra és minden korszakra érvényes.¹ Ugyanakkor a globális trendek megismerésének igénye már régóta foglalkoztatja a termékenységet kutatókat (a szakirodalom áttekintése is azt mutatja, hogy széles tudományterületi érdeklődést kiváltó társadalomtudományi kérdésről van szó), és egyre több adat áll rendelkezésünkre ennek vizsgálatára. A tanulmány többek között az ENSZ Gazdasági és Szociális Ügyek Főosztálya (DESA) által 1952 óta gyűjtött globális demográfiai adatokon és kétévente közzétett előrejelzéseit tartalmazó jelentésen alapul. Az ENSZ előrejelzéseit *World Population Prospects* címmel teszi közzé, s ezek tekinthetők a leggyakrabban hivatkozott, két-háromévente felülvizsgált előrejelzéseknek, amelyek a demográfiai átmenet elemzési keretét alkalmazzák. Ezek elsősorban a népesség méretének csúcspontjára összpontosítanak, de vizsgálják az országok és régiók népesedési trendjei közötti különbségeket, és betekintést nyújtanak a jövőbeli pályájukba is.²

1 Van de Kaa, D. J.: Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research into the Determinants of Fertility. *Population Studies*, 1996. 50 (3). 389–432. DOI: <https://doi.org/10.1080/0032472031000149546>

2 United Nations: World Population Prospects 2024: Summary of Results. UN DESA/POP/2024/TR/NO. 9. New York: United Nations, 2024. Letöltés helye: <https://population.un.org>; letöltés ideje: 2025. 07. 15.

Klasszikus demográfiai átmenetelmélet (FDT)

A klasszikus demográfiai átmenet (*first demographic transition*, FDT) a termékenység és a halandóság történelmi csökkenésének folyamatára utal, amely számos európai országban már a 18. század óta megfigyelhető volt, s a fejlődő országok többségében még jelenleg is tart. Az FDT-elmélet szerint ennek a folyamatnak a végpontján egy idősebb, állandó népesség alakul ki, a termékenységi szint a reprodukciós szinten stabilizálódik (vagyis átlagosan valamivel több mint két gyermeke születik egy nőnek), így a népességnövekedés megáll, a várható élettartam pedig 70 évnél magasabb lesz. A halálozások és a születések között egyensúly alakul ki, nem lesz szükség demográfiai értelemben a folyamatos bevándorlásra, a háztartásokban pedig a nukleáris családtípus – azaz a házastársak és azok utódaiból álló életközösség – a domináns. Ezek a várakozások jellemezték leginkább az 1970-es évek elejét. Azonban az 1960-as évek *baby boom*³ időszakát az 1970-es évek *baby bust*⁴ korszaka követte, ami rákényszerítette a szakértőket a korábbi várakozásaik és elméleteik finomhangolására, valamint újragondolására.⁵

A második demográfiai átmenetelmélet (SDT)

A Lesthaeghe és Van de Kaa által 1986-ban közösen kidolgozott második demográfiai átmenetelmélet (*second demographic transition*, SDT) viszont nem fogalmaz meg az FDT által leírt egyensúlyi végpontot.⁶ Amellett érvelnek, hogy a társadalmi és kulturális változások sokkal inkább a házasságtól eltérő életformák sokszínűségéhez, a házasság és a gyermeknemzés közötti korábbi kapcsolat megszűnéséhez, ennek eredményeképpen pedig a reprodukciós szint alatti termékenységhez vezetnek. Mindebből következik, hogy a

3 A „baby boom” kifejezés azt a korszakot írja le, amikor az 1950-es években Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a születések száma robbanásszerűen megnövekedett. Magyarországon a természetes szaporodás ütemének mesterséges felfokozását magával hozó 1950 és 1956 közötti időszak népesedéspolitikája Ratkó-korszakként vált ismertté a köztudatban.

4 A „baby bust” kifejezés a születésszámnak az 1960-as években, Nyugat-Európában tapasztalható hirtelen csökkenésére utal.

5 Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 2014. 111 (51). 18112–18115. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>

6 Lesthaeghe, Ron – Van de Kaa, D. J.: Twee demografische transitities? Bevolking: groei en krimp, 1986. 9–24. Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition, 1986–2020: sub-replacement fertility and rising cohabitation—a global update. *Genus*, 2020. 76 (10). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00077-4> Van de Kaa, D. J.: Europe’s second demographic transition. *Popul Bull*, 1987. 42 (1). 1–59. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>

stacionárius népesség nem válik a demográfiai átmenet egyfajta végső állomásává.⁷ Vagyis az SDT a mélyreható változás mögött két fontos kulturális váltást, a termékenységi magatartás megváltozását és a családi, valamint a házassági kapcsolatok átalakulását feltételezi.⁸ Egyszerűbben fogalmazva a demográfiai folyamatok megváltozását a tradicionális társadalom modernné válásának egyik legfontosabb eredményeként írja le. Az SDT elmélete szerint a családdal, párkapcsolatokkal, termékenységgel kapcsolatos viselkedés megváltozása⁹ alapvetően értékrendbeli változásokkal magyarázható: a helyi és vallási közösségek meggyengülésével az általuk közvetített hagyományos értékrend is veszített erejéből, s helyébe az individualizáció, az önmegvalósítás és önkiteljesedés értékei léptek, vagyis a fókusz a családról fokozatosan az egyénre helyeződött át. Megnőttek a partnerrel szemben támasztott elvárások, a párkapcsolatok minőségének kérdése felértékelődött, ez pedig a kapcsolatok gyengüléséhez vezetett. A párkapcsolati stratégiák is megváltoztak, s egyre inkább a kisebb elköteleződéssel járó együttélési formák váltak uralkodóvá, vagyis a házassággal szemben egyre inkább az élettársi kapcsolatok, valamint a halogatott gyermekvállalások válnak dominánssá és a társadalom által is egyre inkább elfogadottabbá.¹⁰ Mindez egybeesik Philippe Ariès gondolatával is, amelyet a gyermekkor történeti elemzéséből, valamint annak 1980-ban megjelent, *Two successive motivations for the declining birth rate in the West* című művéből ismerhetünk meg. A francia történész e korszakot a „gyermekkirályok korának” is nevezi, ugyanis nézete szerint az FDT által körülírt termékenységi átmenet a gyereknevelésbe való hatalmas érzelmi és pénzügyi befektetéssel magyarázható. A termékenység csökkenését tehát a „gyermek minőségébe” investált altruista befektetés motivációja indukálta. Ez a motiváció az SDT keretein belül is megtalálható, ugyanakkor dominanciáját elvesztette. A szülőség motivációja az SDT elméletén belül inkább a felnőttkori önmegvalósítás, valamint a gyermekvállalás döntése csak egy bizonyos életstílus mellett történik, amely versenyben van más típusú életstílusokkal is. Az utódokra fókuszáló

7 Lesthaeghe, Ron – Surkyn, Johan: Cultural dynamics and economic theories of fertility change. *Population and Development Review*, 1988. 14 (1). 1–45.

Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition in Western countries: an interpretation. In: Oppenheim Mason, Karen – Jensen An-Magritt. (ed.): *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Clarendon: Oxford, 1995. 17–62. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198289708.003.0002>

8 Kapitány Balázs (szerk.): *Demográfiai fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015.

9 Spéder (Spéder Zsolt: *A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban*. Akadémiai doktori mű, KSH: Budapest, 2019) szerint a gyermekvállalási magatartást egyre inkább a heterogenitással jellemezhetjük, ugyanis a termékenységi magatartás három dimenziójában, az időzítésben, gyermekszámában és a párkapcsolati típusban is heterogénebb lett. Habár a gyermekvállalás modális életkorát meg tudjuk határozni egy-egy nemzet esetében, a gyermekvállalás ma már kevésbé koncentrálódik az életpálya egy meghatározott életkora körül, vagyis a gyermekvállalás individualizálódott, az időzítés pedig sokkal erősebben függ ma már az egyéni jegyeitől.

10 Kapitány, 2015: *Demográfiai fogalomtár*, i. m.

altruista elem tehát nem tűnt el, ugyanakkor a felnőttek közötti diádikus kapcsolatra nagyobb hangsúly helyeződött.¹¹

Továbbá az SDT az FDT-elmélet következtetéseivel ellentétben a népesség csökkenő fertilitását feltételezi, amennyiben ezt nem orvosolják új, „pótló” migrációval (*replacement migration*). Az alacsonyabb termékenység és a várható élettartam növekedése következtében pedig a korábbi várakozásokkal ellentétben a társadalmak korszerkezete még erőteljesebben az idősebbek irányába fog billenni. Egy-egy migrációs hullám azonban nem képes hosszú távon megállítani a társadalmak előregedési folyamatát, mivel a migránsok is megöregednek, valamint a termékenységük néhány nemzedék alatt a befogadó nemzetéhez igazodik. Az állandó és tömeges bevándorlás pedig a multikulturális társadalmak további gyarapodásával jár. Az SDT-elmélet szerint tehát olyan új társadalmi kihívások várhatóak, mint a népesség további előregedése, a bevándorlók integrációja, a más kultúrákhoz való alkalmazkodási kényszer, valamint a párkapcsolatok stabilitásának további csökkenése.¹²

Trendforduló a globális demográfiai folyamatokban

Az 1950-es évek elején körülbelül 2,5 milliárd fő élt a Földön, a népességszám megduplázásához pedig 37 év kellett. Az 1987-es 5 milliárd fős népesség várhatóan 70 év után, vagyis 2061 körül fog 10 milliárdra nőni.¹³ Az ENSZ közepes prognózisa szerint a század végén előreláthatólag 10,2 milliárd ember él majd a Földön. Az ENSZ *World Population Prospect* című legfrissebb, 237 országra és területre kiterjedő népességbecslése és -előrejelzése szerint – amelyet az 1950-es évektől napjainkig rendszeresen közzétesznek – azonban ezt követően megfordul a világ lakosságszámának eddig töretlenül növekvő trendje.¹⁴ De mitől is függ, hogy mikor érjük el a globális népességszám csúcspontját? Az egyes országok és régiók a népességfejlődés különböző szakaszában járnak, a legjelentősebb népességrobbanás jelenleg Afrikában zajlik, ahol 1950 és 2024 között 6,7-szeresére nőtt a lélekszám. Latin-Amerikában és a Karib-szigeteken 4-szeres, Ázsia, Ausztrália és Óceánia esetében pedig 3,5 – 3,8-szorosára emelkedett a népességszám 70 év alatt. Európa és Észak-Amerika

11 Ariès, Philippe: *Centuries of Childhood*. Vintage: New York, 1962.

Ariès, Philippe: Two successive motivations for the declining birth rate in the West. *Population and Development Review*, 1980. 6 (4). 645–650. DOI: <https://doi.org/10.2307/1972930>

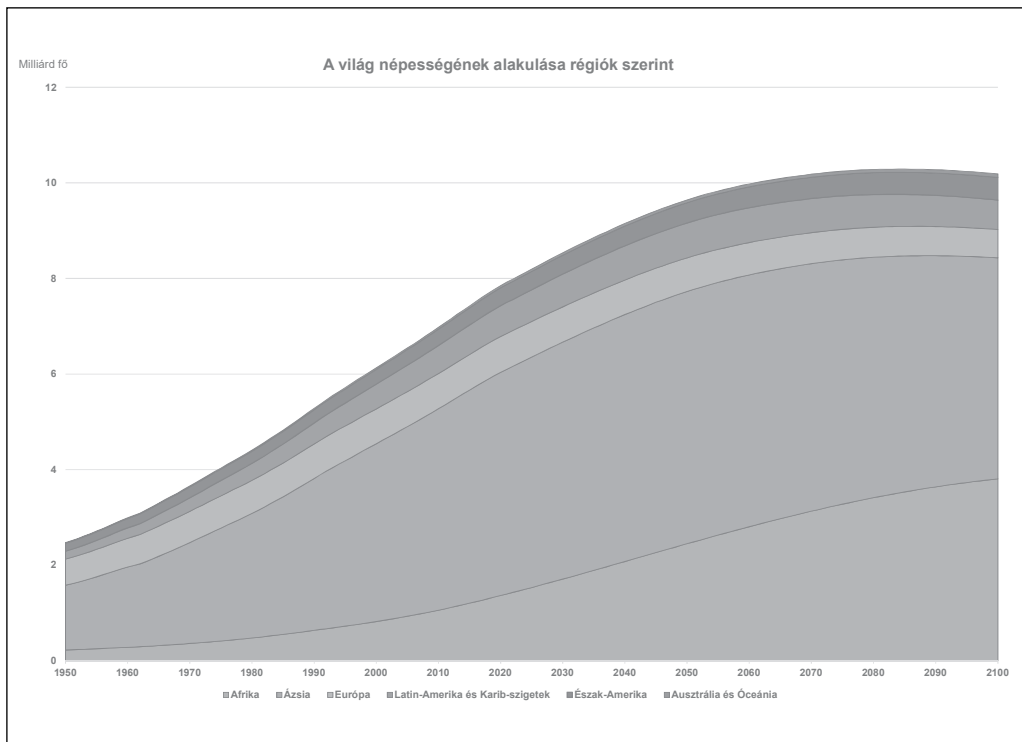
Lesthaeghe R. (2014): *The second demographic transition: A concise overview of its development*. Proceedings of the National Academy of Sciences. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>

12 Lesthaeghe, 2014. The second demographic transition, i. m.

13 KSH: Népesedési világnap, 2025. Letöltés helye: <https://www.ksh.hu/s/kiadvanyok/nepesedesi-vilagnap-2025/index.html>; letöltés ideje: 2025. 07. 15.

14 United Nations: *World Population Prospects 2024: Summary of Results*. UN DESA/POP/2024/TR/NO. 9. New York: United Nations, 2024. Letöltés helye: <https://population.un.org>; letöltés ideje: 2025. 07. 15.

sereghajtóként csupán 1,4 és 2,3-szoros növekedést ért el a népességszám tekintetében ebben az időszakban (1. ábra).¹⁵

1. ábra: A világ népességének alakulása régiók szerint

Forrás: KSH, 2025.

A ma tapasztalható demográfiai kilátások sokfélesége túlnyomórészt abból is fakad, hogy a világ országai a demográfiai átmenet különböző szakaszaiban vannak. A demográfiai átmenet több szakaszból áll: a korai szakaszban az átmenetet a gyorsuló népességnövekedés jellemzi, amelynek hátterében – elsősorban a csecsemők és gyermekek körében tapasztalható – halálozási arányok csökkenése, ezzel párhuzamosan pedig a termékenységi arányok növekedése áll. A második szakaszban a termékenységi arányok elkezdnek csökkenni, de a népességszám továbbra is emelkedik, ugyanis a születések száma továbbra is tartósan meghaladja a halálozásokét. Az átmenet utolsó szakaszában a születési és a halálozási arányszámok egyensúlyba kerülnek, ezzel a népességszám növekedése is lelassul, majd elérve a csúcsméretet vagy stabilizálódik, vagy csökkenni kezd.¹⁶

¹⁵ Központi Statisztikai Hivatal: *Népességi világnap, 2025*. 2025. Letöltés helye: <https://www.ksh.hu>; letöltés ideje: 2025. 07. 15.

¹⁶ United Nations, 2024. *World Population Prospects 2024*, i. m.

Csökkenő termékenység

A demográfiai átmenet egyik fontos jellemzője a termékenység csökkenése. A termékenység mutatója az ún. teljes termékenységi arányszám (TTA), amely azt mutatja meg, hogy ha az adott év termékenységi viszonyai állandósulnának, akkor egy nő élete során átlagosan hány gyermeket szülne. Az ENSZ adatai szerint a TTA 1950 és 2024 között 4,9-ről 2,3-ra csökkent, vagyis világszinten a nők átlagosan közel feleannyi gyermeket szülnek ma, mint 70 évvel ezelőtt. A mutató értéke az 1960-as évek közepén érte el a csúcstól (5,3), majd Afrika kivételével minden földrészen megindult az arányszám csökkenése. Míg ma egy afrikai nő átlagosan négy gyermeknek ad életet, addig a legtöbb régióban a mutató nem éri el a reprodukciós szintet (2,1). Európában az 1970-es évek második felétől kezdve jellemző, hogy kevesebb gyermek születik, mint amennyi a népesség természetes reprodukciójához szükséges lenne.¹⁷

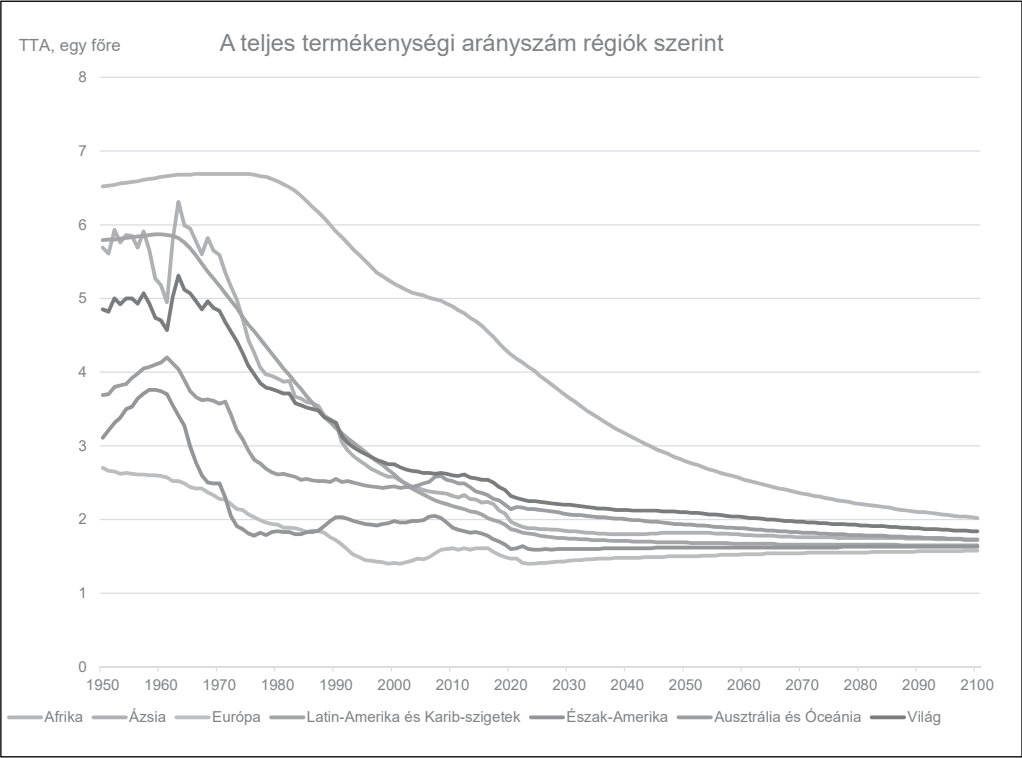
A korszerkezet változása

A demográfiai átmenet másik fontos következménye – amely az utolsó szakaszba ért országok mindegyikét érinti – a társadalmak korszerkezetének változása, amelyet gyakran „a népesség elöregedése” néven ismerünk. Az ENSZ 2024-es előrejelzése szerint a 2070-es évek végére a 65 éves vagy annál idősebb személyek száma globálisan eléri a 2,2 milliárd főt, és ezzel meghaladja a 18 év alattiak számát. A demográfiai átmenet miatt az államoknak fel kell készülniük egy olyan társadalomra, amelynek korszerkezete nagymértékben eltér a jelenlegitől, s mindez magával hozza az ellátórendszerek megerősítésének feladatát, az egészségügyi és a szociális védelmi rendszerek fenntarthatóságának javítását és az új technológiákba történő investálást.¹⁸

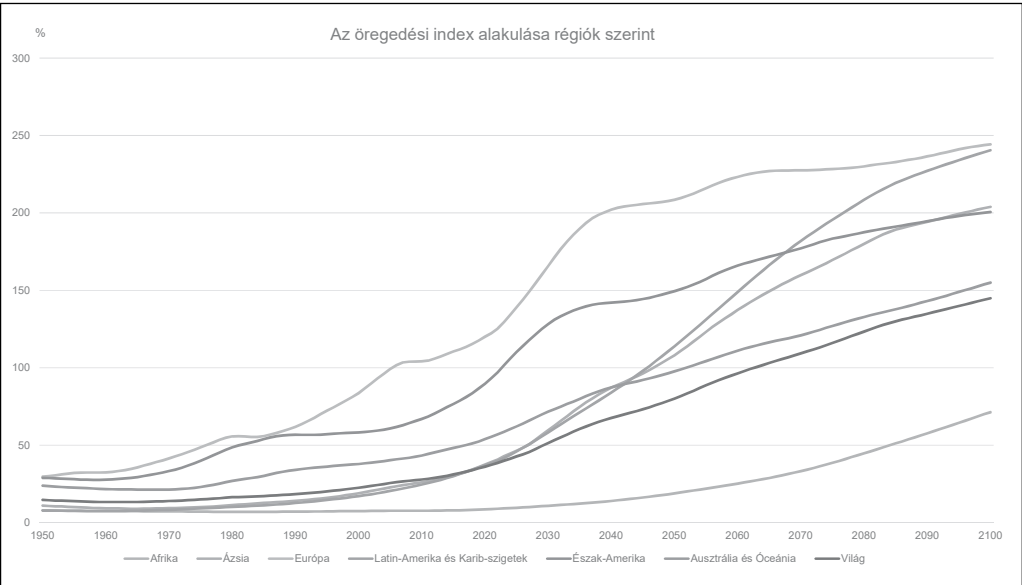
A termékenység csökkenése és a társadalmak korszerkezetének változása szoros összefüggésben állnak, mint ahogy azt a 2. és a 3. ábrán is láthatjuk.

17 Központi Statisztikai Hivatal, 2025. Népesedési világnap, 2025, i. m.

18 United Nations, 2024. World Population Prospects 2024, i. m.

2. ábra: A teljes termékenységi arányszám régiók szerint
Forrás: KSH, 2025.

3. ábra: Az öregedési index alakulása régiók szerint
Forrás: KSH, 2025.

Európa demográfiai helyzete: az előregedő öreg kontinens

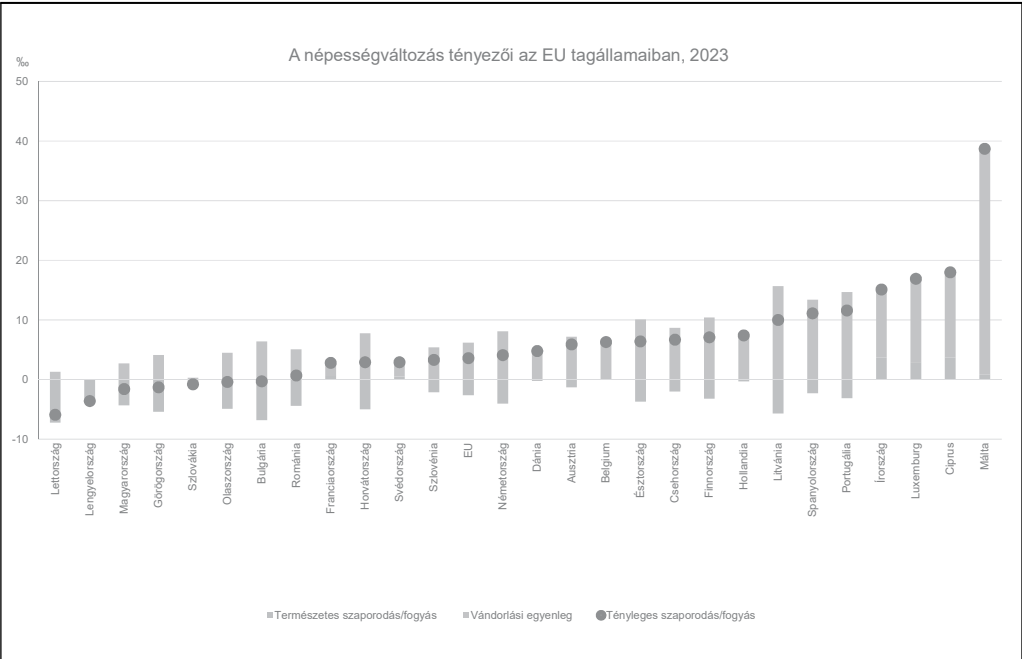
A népességszám alakulása

Az Európai Unió (EU) népességszáma 2024. január 1-jén 449 millió volt, 0,4 százalékkal több, mint egy évvel korábban.¹⁹ A legnépesebb uniós országok közé Németország (83,4 millió, az EU teljes lakosságának 19%-a), Franciaország (68,4 millió, 15%), Olaszország (58,9 millió, 13%), Spanyolország (48,6 millió, 11%), valamint Lengyelország (36,6 millió, 8%) tartozott. Ez az öt ország az EU népességének kétharmadát (66 százalékat) teszi ki. A legkisebb népességszámmal Málta (563 000 fő, 0,1%), Luxemburg (672 000 fő, 0,1%) és Ciprus (934 000 fő, 0,2%) rendelkeznek. A 2023-ban megfigyelhető népességnövekedés elsősorban a Covid-19 utáni migrációs áramlatnak, továbbá az ukrán–orosz háború elől az uniós országokban ideiglenes védelmi státuszt kapott ukrain menekültek beáramlásának volt köszönhető. A 2004 és 2024 közötti 20 évet felülemelő időszakban az EU teljes népessége négy százalékkal, vagyis 432,8 millióról 449,2 millióra nőtt.²⁰ Az EU tagállamainak népességszám-alakulása és a mögötte álló legfontosabb tényezők tekintetében jelentős különbségek vannak, ugyanis míg 2023-ban a 27 tagország közül 20-ban gyarapodott a népesség, 14 országban ez a növekedés a természetes szaporodás helyett kizárólag a bevándorlásnak volt köszönhető. A másik hat országban a bevándorlás mellett a természetes szaporodás is hozzáértett a népességszám pozitív változásához. A hét, népességfogyással küzdő tagállam között olyan kelet-közép-európai országok is vannak, ahol a pozitív vándorlási egyenleg legfeljebb mérsékelni tudta, de ellensúlyozni nem a természetes fogyás mértékét. Lettországon (–7,2 ezrelék), Bulgáriában (–6,8 ezrelék), Litvániában (–5,7 ezrelék) és Görögországban (–5,4 ezrelék) mérték a legmagasabb természetes fogyást, míg Magyarországon (–4,3 ezrelék) ez az érték az uniós átlag (–2,6 ezrelék) alatti volt (4. ábra).²¹

19 Eurostat: *Demography of Europe – 2025 edition*. 2025. Letöltés helye: <https://ec.europa.eu/eurostat>; letöltés ideje: 2025. 07. 15. DOI: <https://doi.org/10.2785/5077379>

20 Eurostat, 2025. *Demography of Europe*, i. m.

21 Központi Statisztikai Hivatal, 2025. Népesedési világnap, 2025, i. m.

4. ábra: A népességváltozás tényezői az EU tagállamaiban, 2023
Forrás: KSH, 2024, 2025.

Előregedő társadalom

Az EU országai már a demográfiai átmenet kései fázisaiban vannak, amely abban is megmutatkozik, hogy két évtized alatt a 80 év felettiek aránya 2,3 százalékponttal, 3,8 százalékról 6,1 százalékra növekedett. 2004 és 2024 között a 65 éves és idősebb személyek arányának növekedése, valamint a fiatalok (19 év alattiak) arányának csökkenése valamennyi uniós országban megfigyelhető volt. Uniós szinten 5,2 százalékponttal nőtt a 65 éves és idősebb személyek aránya (16,4 százalékról 21,6 százalékra), míg 2,4 százalékponttal csökkent a fiatalok (19 év alattiak) aránya (22,4 százalékról 20 százalékra). Az EU-tagországok társadalmainak korszerkezete tehát folyamatosan változik. A társadalmak előregedésének másik indikátora a lakosság életkorának középértéke: a medián életkor két évtized alatt 5,4 évvel emelkedett, vagyis a 2004-es 39,3 évről 2024-ben 44,7 évre nőtt.²²

22 Eurostat, 2025. Demography of Europe, i. m.

A termékenységgel, családdal, házassággal kapcsolatos viselkedés megváltozása

A második demográfiai átmenet a kulturális változások figyelembevételével a nők termékenységi magatartására is hangsúlyt helyez, ugyanis jelentős következményei vannak annak, hogy a nők első gyermekük születésének időpontját egyre későbbi életszakaszukban élik át. A termékenységi magatartás változása abban is megragadható, hogy az első gyermeküket vállaló anyák átlagéletkora az EU-ban tíz év alatt egy évet nőtt (2013: 28,8 év, 2023: 29,8 év). Úgy tűnik, hogy az olasz nagycsaládokról alkotott társadalmi sztereotípa egyre inkább foszladozik, mivel ma már jellemzően az olasz nők vállalnak gyermeket a legkésőbb (31,8 év), de Írországbán (31,6) és Spanyolországban (31,5) is már stabilan 30 év fölé tolódott ez az időpont. Az elmúlt egy évtizedben valamennyi uniós országban emelkedett az első gyermeküket vállaló anyák átlagéletkora, a legnagyobb mértékű növekedést Finnországban (2,2 év), Máltán (2,0 év) és Dániában (1,9 év) tapasztalták, míg a legalacsonyabbat Szlovénia (0,4 év) könyvelhette el. Az első gyermek születése átlagos idejének növekedése miatt a 40 éves vagy annál idősebb anyák születeinek aránya több mint kétszeresére nőtt 2003 és 2023 között. 2023-ban mintegy 3,7 millió gyermek született az EU-ban, 6,1 százalékuk édesanyja 40 éves vagy annál idősebb volt (míg 2003-ban ugyanez csupán 2,6 százalék volt). Mindez azt is jelenti, hogy a nők ma kevesebb gyermeknek és későbbi életkorukban adnak életet, mint az korábban jellemző volt. Ennek eredményeképpen az EU-ban is 2023-ban a reprodukciós szint alatt volt a teljes termékenységi ráta (1,38), ami a húsz évvel korábbi 1,44-hez képest további csökkenést jelent. Az uniós országok közül 2023-ban legmagasabb teljes termékenységi rátával rendelkező országok listáján a dobogóra Bulgária (1,81) és Franciaország (1,66) mellett Magyarország (1,55) is felfért. A legalacsonyabb rátát Máltán (1,06), Spanyolországban (1,12) és Litvániában (1,18) találhatjuk. A vizsgált időszakban a teljes termékenységi ráta 17 uniós országban csökkent, 10-ben pedig nőtt.

Szintén fontos kulturális változás a házasság szerepének átalakulása is. 2023-ban mintegy 1,8 millió házasságkötést regisztráltak az EU-ban, s a nyers házasságkötési arány mindössze 4 volt, vagyis 1000 főre vetítve 4 házasságkötés történt. Az elmúlt évtizedet tekintve a lemagasabb arányt 2007-ben látjuk (1000 főre 5 házasságkötés jutott), majd a Covid-19-világjárványig 4,1 vagy magasabb arány maradt. 2019-ben azonban történelmi mélységet ért el (1000 főre csupán 3,2 házasságkötés). Azonban nemcsak a házasságkötések száma mutat csökkenő tendenciát, hanem ezzel párhuzamosan az első házasságkötéskori átlagéletkor is növekszik, ugyanis 2013 és 2023 között az EU összes tagországában, ahol rendelkezésre állnak az adatok, növekedést regisztráltak. Továbbá a házasságon kívüli élve születések aránya 2023-ban meghaladta a 41 százalékot (Magyarországon ez csupán 24,4 százalék volt). 2003-hoz képest a házasságon kívüli születések aránya csupán 4

EU-tagországban csökkent, míg 23-ban nőtt (a legnagyobb csökkenés Magyarországon figyelhető meg, 32,3 százalékról 24,4 százalékra mérséklődött).²³

Külföldi anyáktól született gyermekek aránya

Ahogy már jeleztük, a népességszám alakulásában a természetes szaporodással szemben a bevándorlás egyre nagyobb szerepet kap. Mindez a multikulturális társadalmak gyarapodásához vezet, amely megmutatkozik abban is, hogy a külföldön született anyáktól született gyermekek aránya 10 év alatt 5 százalékponttal növekedett (2013: 18 százalék, 2023: 23 százalék). Vagyis 2023-ban az EU-ban született gyermekek közel egynegyede olyan anyától született, aki nem a lakóhelye szerinti országban született.²⁴

Családkutatás a külhoni magyarok körében

A fentiekben láttuk, hogy az uralkodó trend alapján előregedő társadalmak jellemzik a fejlett világot és azon belül Európát, amely alól a külhoni magyar közösségek sem képeznek kivételt. A legutóbbi népszámlálások eredményei alapján mindegyik külhoni nemzetrészlélekszáma csökkent. A rendszerváltás óta az erdélyi magyarok száma csaknem 40 százalékkal, a felvidékieké 20 százalékkal, a vajdasági magyaroké pedig majdnem 50 százalékkal fogyatkozott. A kárpátaljai magyar közösség lélekszámát a háborús helyzet következtében megbecsülni sem könnyű, de az biztos, hogy nagyon jelentős csökkenést szenvedett el az elmúlt időszakban. A népszámlálási adatok, illetve az uralkodó európai trendek alapján a külhoni magyarság lélekszáma a következő években is várhatóan tovább fog csökkenni.

A kisebbségi helyzetben élő közösségeket azonban nemcsak a születési trendek vagy a kivándorlás, hanem az asszimiláció mértéke is befolyásolhatja. Az asszimiláció elsősorban párvalasztásnál és családalapításnál, a gyermekek nemzeti hovatartozásának regisztrálásánál és az oktatási intézményekbe történő beíratásnál (többségi vs. magyar iskola) kerül elő. A Kötelékek – Családkutatás a külhoni magyarok körében, a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért (KINCS), a Nemzetpolitikai Kutatóintézet és az Ifúságkutató Intézet közös kutatása a külhoni magyarság és a diaszpórában élő magyarok párvalasztási szokásait, gyermekvállalással, valamint családalapítással kapcsolatos attitűdjeit igyekszik megismerni. A kutatás három pillérre épült: személyes kérdőíves felmérés Erdélyben, Felvidéken és a Vajdaságban, interjúkutatás Kárpátalján és online

²³ Eurostat, 2025. Demography of Europe, i. m.

²⁴ Eurostat, 2025. Demography of Europe, i. m.

kérdőíves felmérés a diaszpórában. Az adatfelvételre 2023. év végén került sor, melynek során Erdélyben, Felvidéken és a Vajdaságban reprezentatív minta alapján összesen 2000 kérdőívet kérdeztünk le a 18–49 éves korosztály megszólításával. A diaszpórából hólabdás mintaválasztás segítségével 1152 fő töltötte ki az online kérdőívet a világ legkülönbözőbb pontjairól. Nagyobb számban a történeti magyar emigráció meghatározó célországjaiból érkeztek válaszok: Amerikai Egyesült Államok, Kanada, Németország és Ausztria. Kárpátalján 26 személlyel készült interjú.

A *Kisebbségi Szemle* következő tematikus számaiban ennek a kutatásnak az adataival dolgozunk. Célunk bemutatni a nemzeti identitás lencséjén keresztül a külhoni magyarok családképét, családterveit és párválasztási, iskolaválasztási attitűdjeit, külön koncentrálni Kárpátalja és a diaszpóra magyar családjaira. Foglalkozni kívánunk továbbá a mentális egészség családi összefüggéseivel, és olyan speciális kérdésekkel, mint a testvérek szerepe a családtervekben.

Irodalomjegyzék

Ariès, Philippe: *Centuries of Childhood. A social history of family life*. Alfred A. Knopf: New York, 1962.

Ariès, Philippe: Two successive motivations for the declining birth rate in the West. *Population and Development Review*, 1980. 6 (4). 645–650. DOI: <https://doi.org/10.2307/1972930>

Kapitány Balázs (szerk.): *Demográfiai Fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet: Budapest, 2015.

Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition: A concise overview of its development. *Proceedings of the National Academy of Sciences USA*, 2014. 111(51). 18112–18115. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>.

Lesthaeghe, Ron – Van de Kaa, D. J.: *Twee demografische transitities?* Bevolking: groei en krimp, 1986. 9–24.

Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition, 1986–2020: sub-replacement fertility and rising cohabitation – a global update. *Genus*, 2020. 76 (10). DOI: <https://doi.org/10.1186/s41118-020-00077-4>

Lesthaeghe, Ron – Surkyn, Johan: Cultural dynamics and economic theories of fertility change. *Population and Development Review*, 1988. 14 (1). 1–45.

Lesthaeghe, Ron: The second demographic transition in Western countries: an interpretation. In: Oppenheim Mason, Karen – Jensen An-Magritt. (ed.): *Gender and Family Change in Industrialized Countries*. Clarendon: Oxford, 1995. 17–62. DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198289708.003.0002>

Spéder Zsolt: *A hazai termékenységi magatartás nemzetközi összehasonlításban*. Akadémiai nagydoktori mű, KSH: Budapest, 2019.

Van de Kaa, D. J.: Europe's second demographic transition. *Popul Bull*, 1987. 42 (1). 1–59. DOI: <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>

Van de Kaa, D. J.: Anchored Narratives: The Story and Findings of Half a Century of Research into the Determinants of Fertility. *Population Studies*, 1996. 50 (3). 389–432. DOI: <https://doi.org/10.1080/0032472031000149546>